

Emmeken van der Heijden:

Vertalenderwijs verwerven *Vertalen in het onderwijs Nederlands als vreemde taal*

In het huidige taalverwervingsonderwijs Nederlands wordt veelvuldig gebruik gemaakt van communicatieve methodes. Vertaaloefeningen vormen geen onderdeel van deze methodes. Vertalen is dan ook afwezig in het onderwijs Nederlands als tweede taal. Aan buitenlandse universiteiten echter maakt vertalen wél deel uit van de taalverwervingsprogramma's Nederlands. Is vertalen in het taalverwervingsonderwijs zinvol?

Emmeken van der Heijden beantwoordt in dit artikel deze vraag. Zij is lector Nederlands aan de Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität in Bonn (Duitsland). Zij schetst in dit artikel de rol die vertalen speelt in het onderwijs Nederlands als vreemde taal. Bovendien laat ze zien waarom vertalen volgens haar goed aansluit bij de communicatieve benadering van taalverwervingsonderwijs.

Rutger Kopland was afgelopen jaar te gast bij een aantal instituten neerlandistiek in Midden- en Oost-Europa. Hij vertaalde er met studenten zijn gedicht *Jonge sla*. Het was zeker niet de eerste keer dat studenten er een tekst ter vertaling kregen voorgelegd. Aan de meeste instituten Nederlands in het buitenland worden vertaalcursussen aangeboden die een verplicht onderdeel van het taalverwervingsprogramma uitmaken.

Zeker tot de jaren vijftig maakte vertalen ook deel uit van het onderwijs Nederlands als tweede taal (NT2). Het taalverwervingsonderwijs werd tot die tijd gedomineerd door de zogenoemde *grammatica-vertaalmethode*, waarin grammaticaregels worden geoefend door middel van vertaalzinnen en -teksten. Een voorbeeld van zo'n grammatica-vertaalmethode is *Langenscheidts Praktisches Lehrbuch Niederländisch* (Jalink & Van den Toorn 1963).

Na het midden van deze eeuw vonden andere benaderingen en methodes voor taalverwerving ingang, waarvan de functioneel-notionele benadering de meest bekende is, ook wel de *communicatieve methode* genoemd (zie Hulstijn e.a. 1996). *Code Nederlands* (Kuiken & Van Kalsbeek 1996) is een leergang die binnen deze benadering werd ontwikkeld. In tegenstelling tot de grammatica-vertaalmethode maakt vertalen geen deel uit van deze methode. De communicatieve methode overheerst op dit moment het NT2-onderwijs.

Hoewel ook in het huidige onderwijs Nederlands als vreemde taal (NVT) veelvuldig gebruik gemaakt wordt van de leermethode *Code Nederlands*, is daar vertalen niet uit het taalverwervingsprogramma verdwenen. Dit roept de vraag op of vertalen in het taalverwervingsonderwijs zinvol is. Vreemd genoeg is er in de literatuur nauwelijks argumentatie tegen of voor vertalen als taalverwervingsoefening te vinden. Het pleidooi voor de invoering van de communicatieve methode in het taalverwervingsonderwijs Nederlands concentreerde zich op het grammatica-onderwijs en liet vertalen vrijwel onbesproken. Ook in tijdschriften als *Neerlandica Extra Muros* die de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten tot thema heeft, komt vertalen als onderdeel van de taalverwerving nauwelijks aan bod. In dit artikel wil ik deze leemte enigszins opvullen met een pleidooi voor vertalen in het taalverwervingsonderwijs, zoals dat in het NVT-onderwijs is vormgegeven. Mijns inziens past vertalen goed binnen de communicatieve opvatting over de plaats van pragmatische aspecten van taal in het taalverwervingsonderwijs. Hieronder zal ik die opvatting uiteenzetten. Vervolgens zal ik de rol van vertalen in het NVT-onderwijs schetsen.

Taalbeschouwing

Communicatieve methodes kennen aan de pragmatische aspecten van de doeltaal een prominente rol toe in het taalverwervingsonderwijs. Zo wordt in de leergang *Code Nederlands* de nadruk gelegd op taalgebruikssituaties van het Nederlands. Deze methode bevat onder andere veel dialogen en kaders met taalfuncties als 'groeten' en 'afscheid

nemen'. De ruime aandacht voor de pragmatische aspecten van taal in de communicatieve methode is een reactie op de grammaticavertaalmethode die deze aspecten van taal veronachtzaamt. Volgens de aanhangers van de communicatieve benadering worden pragmatische aspecten geleerd wanneer ze expliciet worden aangeboden. Deze visie is in tegenstelling met hun opvatting over de plaats van de regels van de zinsleer in het taalverwervingsonderwijs. Deze grammaticaregels moeten slechts marginaal in het taalverwervingsonderwijs aanwezig zijn, want kennen is nog geen kunnen. Is deze laatste opvatting controversieel, de eerste ten aanzien van de pragmatische aspecten van taal in het onderwijs is algemeen geaccepteerd. Zo vallen Lalleman (1995) en Quist & Gilbert (1995) de communicatieve methode niet op dit punt aan, terwijl zij wel andere kanttekeningen plaatsen bij de communicatieve methode. Zij bekritisieren slechts de marginale rol die de zinsleer in deze taalverwervingsmethode speelt, maar zijn het eens met de expliciete aandacht voor de pragmatische aspecten van taal in het taalverwervingsonderwijs.

Een verantwoording van deze opvatting is mij onbekend. Hoewel de aanwezigheid danwel afwezigheid van de regels van de zinsleer in het taalverwervingsonderwijs uitvoerig wordt besproken in de literatuur, wordt het expliciete aanbod van pragmatische aspecten in het NT2- en NVT-onderwijs naar mijn weten noch beargumenteerd, noch bekritiseerd. Wel ben ik op een artikel van Lammers (1983) gestuit die het expliciete aanbod van pragmatische aspecten van taal in het moedertaalonderwijs bespreekt. Ik zal zijn stelling hieronder uiteenzetten. Die is, zoals wij zullen zien, ook toepasbaar op de taalverwerving van het Nederlands als vreemde en als tweede taal.

Communicatieve competentie

Lammers verkent in zijn artikel de functie van taalbeschouwing in taalonderwijs dat communicatieve competentie beoogt. *Communicatieve competentie* definieert Lammers als 'wat een taalgebruiker moet kunnen en weten om een volwaardig lid van een taalgemeenschap te zijn' (Lammers 1983, p. 626). Tot

dat 'kunnen' en 'weten' behoren zowel kennis van zinsleer als ook kennis van de gebruiksvoorwaarden van taal. Tot de zinsleer behoren bijvoorbeeld woordvolgorderegels. Taalgebruikers van het Nederlands weten dat de zin 'ik kopen brood moet' geen goede Nederlandse zin is. Communicatief competente taalgebruikers kennen verder taalgebruiksregels. Zij weten in welke situatie welk taalgebruik gepast is en hoe zij een situatie kunnen beïnvloeden door hun keuze voor bepaalde taalvormen. Een voorbeeld is het gebruik van de aanspreekvormen 'u' en 'jij' in het Nederlands. Communicatief competente gebruikers van het Nederlands weten dat zij 'u' moeten gebruiken in een sollicitatiegesprek en dat 'jij' gepast is in een tafelgesprek met hun gezin. Zij kunnen ook de formaliteit van een gesprek beïnvloeden door een van beide vormen juist niet of juist wél te gebruiken. Communicatieve competentie omvat dus kennis van linguïstische en van pragmalinguïstische¹ regels.

Volgens Lammers bestaat er een cruciaal verschil tussen beide soorten regels. De toepassing van linguïstische regels is situatieonafhankelijk en wordt niet door normen bepaald. De toepassing van pragmalinguïstische regels daarentegen is situatieafhankelijk en normatief. 'Ten aanzien van het toepassen van de regels is kritische stellingname mogelijk' (Lammers 1983, p. 627). Volgens Lammers maakt die kritische stellingname ten aanzien van de pragmalinguïstische aspecten deel uit van de alledaagse communicatie. Taalgebruikers reflecteren, terwijl ze communiceren, op de pragmatische vorm van wat zij zeggen of schrijven. Zij vragen zich bijvoorbeeld af of 'u' of 'jij' het beste past in het gesprek dat ze voeren. Of ze denken erover na of de taaluiting van hun gesprekspartner als dreigement of als waarschuwing bedoeld is. In tegenstelling tot dit soort pragmalinguïstische overwegingen maakt volgens Lammers reflectie op de zinsleer nauwelijks deel uit van de dagelijkse communicatie.

Pragmalinguïstische aspecten

Lammers stelt dat kritische stellingname ten aanzien van pragmalinguïstische aspecten in de klas een afspiegeling is van de kritische

stellingname ten aanzien van pragmalinguïstische aspecten tijdens alledaagse communicatie. Het onderwijs haakt dus in op wat leerlingen al weten en doen. Dat heeft als voordeel dat een apart begrippenapparaat niet hoeft te worden aangeleerd. Leerlingen weten wat begrippen als 'formeel' en 'informeel', 'waarschuwing' en 'dreigement' inhouden, zodat die zonder problemen bij de bespreking van pragmalinguïstische aspecten in de klas gehanteerd kunnen worden. Lammers geeft als voorbeeld de volgende vragen die tijdens een klassikale bespreking van pragmalinguïstische aspecten van een tekst aan de orde kunnen komen. 'Wat is dit voor soort taaluiting: een mededeling, een waarschuwing of een dreigement? Is het verschil tussen een waarschuwing en een dreigement dat je waarschuwt voor en dreigt met? Welke mensen kunnen een waarschuwing geven of een dreigement uiten?' (Lammers 1983, p. 628).

Klassikale bespreking van pragmalinguïstische aspecten heeft volgens Lammers een positieve invloed op de pragmalinguïstische competentie van de leerlingen, want 'des te groter de overeenkomst (tussen twee kennisbestanden, *евдн*), des te groter de kans dat de nieuwe kennis in het al aanwezige kennisbestand wordt geïntegreerd' (p. 628). De relatie tussen reflectie op de zinsleer in de klas en vergroting daardoor van de taalvaardigheid van de leerlingen is daarentegen volgens Lammers veel onduidelijker. Begrippen uit de zinsleer als *subject* en *object* kennen de leerlingen niet uit alledaagse communicatie. Pas door scholing kunnen zij zich die begrippen eigenmaken en ze leren toepassen. Onderwijs van de zinsleer kan dan ook niet direct inhaken op wat de leerlingen al weten en doen en Lammers trekt daarom het directe effect van onderwijs in de zinsleer op de taalvaardigheid van de leerlingen in twijfel.

Ik ga hier niet verder in op de rol van de zinsleer in het taalonderwijs, maar beperk me tot wat Lammers beweert over het onderwijs in pragmalinguïstische aspecten. Zijn visie luidt samengevat als volgt: beschouwing van pragmatische aspecten van taal in de klas is een afspiegeling van reflectie op pragmalinguïstische aspecten in alledaagse communicatie. Nieuwe kennis wordt dus gemakkelijk

geïntegreerd in al bestaande kennis en leidt zo tot verbetering van de pragmalinguïstische vaardigheden van de leerling. Pragmalinguïstische aspecten moeten dan ook expliciet in het onderwijs worden aangeboden.

Zoals gezegd, heeft Lammers' uiteenzetting betrekking op het moedertaalonderwijs. Zijn stelling kunnen we echter ook toepassen op het NVT- en NT2-onderwijs. Leerlingen in het NVT- en NT2-onderwijs beschikken ook over pragmalinguïstische kennis. Misschien nog niet zozeer van die van de doeltaal, maar zeker van die van hun moedertaal. Leerkrachten kunnen op die kennis terugrijpen wanneer zij de pragmalinguïstische aspecten van de vreemde of tweede taal bespreken. Nieuwe kennis wordt eenvoudig toegevoegd aan al bestaande kennis en dat komt de pragmalinguïstische vaardigheid en dus de communicatieve competentie van de taalleerder ten goede. Lammers' visie dient daarmee als argument voor het standpunt van de communicatieve taalverwervingsmethode dat pragmalinguïstische aspecten expliciet aangeboden moeten worden.

De vraag die zich nu aandient is hoe deze pragmalinguïstische aspecten in het taalverwervingsonderwijs expliciet kunnen worden aangeboden. Naast eentalige oefeningen zoals die in *Code Nederlands* te vinden zijn, is vertalen mijns inziens een zeer geschikt middel daartoe. Vertalen als vorm van taalbeschouwing.

Vertalen als taalbeschouwing

Zoals aan het begin van dit artikel al is gezegd, maakt vertalen deel uit van de meeste taalverwervingsprogramma's Nederlands aan buitenlandse universiteiten. Het gaat hier om vertaalcursussen die geen onderdeel zijn van een vertalersopleiding, maar als uitdrukkelijk doel hebben de taalvaardigheid in het Nederlands van de studenten te bevorderen. Zo ook aan de Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität in Bonn (Duitsland), waar ik als lector ben aangesteld. Naast drie opeenvolgende taalverwervingscursussen Nederlands worden er twee vertaalcursussen aangeboden. Deze vertaalcursussen zijn toegankelijk voor gevorderde leerders van het Nederlands. Er wordt

voornamelijk vertaald uit het Duits naar het Nederlands. In de eerste lessen wordt begonnen met het vertalen van zinnen, zoals die uit Henselmans 1990. Daarna worden authentieke Duitse teksten uit kranten en tijdschriften vertaald. Ik zal hier een aantal voorbeelden van vertaalzinnen geven en van de manier waarop die in de les worden besproken.

Ich habe davon erfahren.²
Ik heb daarvan gehoord.

Tijdens de klassikale behandeling van de vertaling van deze zin door een student komen vragen aan de orde als: 'Wat is een andere mogelijke vertaling voor «erfahren»?' (Mogelijk antwoord: 'vernemen' of 'te weten komen'.) 'Wat zijn de stilistische verschillen tussen deze vertalingen?' 'Kun je een passende context voor elke vertaling bedenken?' 'Welke vertaling komt het best overeen met de stijl van de Duitse tekst waarin deze zin voorkomt?' 'Zou deze zin als waarschuwing gebruikt kunnen worden of past daarvoor een andere vertaling van «erfahren» misschien beter?'

Nach einer parlamentarischen Untersuchung stellte sich heraus, daß die Mehrheit der Abgeordneten die Amtsführung des Ministers mißbilligte.

Na een parlementair onderzoek kwam aan het licht dat de meerderheid van de afgevaardigden de ambtsuitoefening van de minister afkeurde.

Naar aanleiding van deze vertaling worden vragen behandeld als de volgende. 'Wat is de taalfunctie van deze zin?' 'Wat zijn synoniemen voor «ambtsuitoefening»? (Mogelijk antwoord: 'bestuur', 'beleid'.) 'Welk van die woorden behoort, denk je, tot de omgangstaal?' 'Wat is een andere vertaling van «sich herausstellen»? (Mogelijk antwoord: 'blijken'.) 'Zijn er contexten waarin «blijken» wel gebruikt kan worden en «aan het licht komen» niet en zo ja, welke?'

Bij vertalen in het onderwijs Nederlands als vreemde taal gaat de aandacht uit naar zinnen, constructies en woorden. Synoniemen en

de verschillen daartussen komen aan de orde en ook contexten, stilistische verschillen en taalfuncties. Vertaal oefeningen zijn dan ook een uitstekend middel om gebruiksvoorwaarden van taal te bespreken.

Volgens Lammers vergroot taalbeschouwing in het moedertaalonderwijs de taalvaardigheid. Op vergelijkbare wijze zou vertalen een positieve invloed op de taalvaardigheid in de vreemde taal kunnen hebben. Het gaat hier niet zozeer om een vergroting van productieve vaardigheden, als wel om die van de receptieve vaardigheden. Leerders van het Nederlands als vreemde taal krijgen door vertalen meer inzicht in de pragmalinguïstische aspecten van het Nederlands. Omdat bij vertalen de pragmalinguïstische aspecten van teksten worden besproken, leidt vertalen voornamelijk tot vergroting van receptieve kennis in schriftelijke taalvaardigheid. Hoewel de teksten hoofdzakelijk formeel van karakter zijn, wordt door de bespreking van synoniemen en stijlverschillen pragmalinguïstische kennis van zowel formele als informele stijl beïnvloed.

Vertalen en andere oefeningen

Vertaal oefeningen hebben invloed op de receptieve kennis van de leerder. Vertalen alleen is niet voldoende om ook de productieve taalvaardigheid van de taalleerder te vergroten. Als de stof die in de vertaal cursus wordt besproken niet herhaald wordt, gebruiken studenten immers slechts een klein gedeelte daarvan in de praktijk. De leerstof moet, zoals de meeste leerstof, vaker aan de orde komen om te kunnen beklijven. Herhaald aanbod is zeker noodzakelijk als de studenten geacht worden de leerstof zelf te produceren. Als herhalingsoefening kunnen natuurlijk vertaal oefeningen dienen, maar dat is niet per se noodzakelijk. Ook eentalige oefeningen zouden hiervoor gebruikt kunnen worden. Voor dit doel zou een leerboek ideaal zijn waarin eentalige oefeningen en vertaal oefeningen op elkaar aansluiten. Zo'n methode is helaas nog niet op de markt.

Ik betoog hier dan ook geenszins dat vertalen in het taalverwervingsonderwijs de plaats zou moeten hebben die het in de grammatica-vertaalmethode inneemt. Vertalen kan

niet de eentalige oefeningen vervangen als het taalverwervingsonderwijs naar communicatieve competentie in de doeltaal streeft. Wel pleit ik ervoor om vertalen als een van de middelen te gebruiken om pragmalinguïstische aspecten te bespreken. Taalverwerving middels eentalige oefeningen en ook vertaal oefeningen lijkt mij zinvol.

Rol van de moedertaal

Er is tot nu toe nog niet gesproken over de rol van de moedertaal in het taalverwervingsonderwijs. Een voordeel van de aanwezigheid van de moedertaal zoals in vertaal oefeningen, zou kunnen zijn dat leerders gemakkelijker het gebruik van woorden uit de vreemde taal in verschillende situaties kunnen doorgronden dan zonder de hulp van hun moedertaal. Dat zou de efficiëntie van het onderwijs ten goede kunnen komen. De moedertaal van de leerder heeft dan de functie van steuntaal, zoals dat in *Nederlands voor buitenlanders* (beter bekend als *de Delfse methode* van Montens & Sciarone 1994) het geval is. Aanwezigheid van de moedertaal in het taalverwervingsonderwijs zou ook van belang kunnen zijn voor het verminderen van interferentie, zoals Beelen (1993) suggereert: 'Het lijkt zeker niet verstandig de moedertaal en een verwante vreemde taal in het onderwijs streng gescheiden te houden. (...) De interferentieproblemen en de daarmee gepaard gaande onzekerheid kunnen alleen maar worden overwonnen door een bewuste vergelijking' (p. 25). Of de aanwezigheid van de moedertaal in het taalverwervingsonderwijs daadwerkelijk deze effecten heeft en vertaal oefeningen dus een voordeel hebben ten opzichte van eentalige oefeningen, moet nader onderzoek uitwijzen.

Alledaags taalgebruik

Een veel gehoord bezwaar tegen vertalen en zijn rol in het taalverwervingsonderwijs is dat vertaalteksten ver van het alledaagse taalgebruik zouden afstaan. Leerders zouden zich door vertalen een niet-gebruikelijk Nederlands eigen maken. De vraag die zich hier aandient, is: wat is *alledaags taalgebruik*? Mijns inziens is het antwoord op die vraag afhankelijk van het doel van de taalverwerving. Veel

mensen in Bonn leren Nederlands om zich tijdens vakanties in Nederland verstaanbaar te kunnen maken. Voor deze zogenoemde *Gasthörer* is alledaags taalgebruik het Nederlands waarmee ze bepaalde handelingen in Nederlandse winkels, aan Nederlandse loketten, etcetera, kunnen verrichten. Daarvoor hebben ze niet per se een grote woordenschat of een brede pragmalinguïstische kennis van het Nederlands nodig. Vertalen is voor hen volgens mij niet zo zinvol, omdat het hun aspecten van het Nederlands leert die ze niet nodig hebben.

Studenten neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten echter streven naar een taalvaardigheid van het Nederlands, die naar aanleiding van Lammers (1983) omschreven zou kunnen worden als:

- 1 het op efficiënte wijze uit kunnen oefenen van een taalhandeling en
- 2 het beschikken over een uitgebreid repertoire van taalhandelingsmogelijkheden.

Concreet betekent dat dat studenten neerlandistiek niet alleen in goed Nederlands een brood kunnen bestellen, maar ook een praatje met de winkelier kunnen maken; dat zij niet alleen een Nederlandse folder kunnen lezen, maar ook Nederlandse studieboeken, dat zij werkstukken en rapporten in het Nederlands kunnen schrijven en een referaat in het Nederlands kunnen houden. Alledaags Nederlands is voor de studenten dan ook een ruimer begrip dan voor de *Gasthörer*. De vertaalteksten die in de vertaal cursussen in Bonn worden besproken, worden zo uitgekozen dat ze wat betreft hun inhoud, hun stijl, hun terminologie, hun diepgang, etcetera bij het alledaags Nederlands van de studenten aansluiten.

Tot slot

Ik heb in dit artikel laten zien dat vertalen in het NVT-onderwijs zeer geëigend is om pragmalinguïstische aspecten te bespreken. En dat is iets waar de communicatieve benadering van taalverwerving nu juist heel veel waarde aan hecht. Voor het NT2-onderwijs, waarin op dit moment niet vertaald wordt, lijkt mij vertalen dan ook zeker zinvol. Vooral NT2-leerders die eenzelfde taalvaardigheid in het Nederlands nastreven als studenten neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten zouden

baat kunnen hebben bij het bespreken van pragmalinguïstische aspecten van het Nederlands middels vertalen. Voor hoger opgeleiden bijvoorbeeld die tijdens hun studie of in hun werk met complexe Nederlandse teksten in aanraking komen, helpt vertalen de receptieve vaardigheden te vergroten. Vertalen in het NT2-onderwijs is volgens mij dan ook zeker het overwegen waard, al staan praktische problemen, zoals de heterogene samenstelling van veel groepen NT2-leerders, de realisering daarvan nog in de weg.

Noten en literatuur

- 1 Deze term is overgenomen uit Lammers 1983.
- 2 De Duitse voorbeeldzinnen zijn afkomstig uit Henselmans 1990.

- Beelen, H., 'Moet je het van je familie hebben? Nederlands voor Duitstaligen' in: *Neerlandica Extra Muros*, 1993/3, blz. 21-27.
- Henselmans, M., *Niederländisches übungs- und übersetzungsbuch für Fortgeschrittene* Borcken, J.P. Masqueliez-Cristal-Verlag, 1990.
- Hulstijn, J. e.a., *Nederlands als tweede taal in de volwasseneducatie* Amsterdam, Meulenhoff Educatief, 1996.
- Jalink, J.M. & M.C. van den Toorn, *Langenscheidts Praktisches Lehrbuch Niederländisch* Berlin, Langenscheidt, 1963.
- Kuiken, F. & A. van Kalsbeek, *Code Nederlands Deel I*. Amsterdam, Meulenhoff Educatief, 1996.
- Lalleman, J.A., 'Het nut van grammatica-onderwijs aan anderstaligen' in: *Neerlandica Extra Muros*, 1995/2, blz. 1-19.
- Lammers, H., 'Taalbeschouwing en communicatieve competentie' in: *Levende Talen* 1983/387, blz. 625-630.
- Montens, F. & A.G. Sciarone, *Nederlands voor buitenlanders* Amsterdam/Meppel, Boom, 1994.
- Quist, G. & L. Gilbert, 'Een kritiek op de functioneel-notionele benadering met verwijzing naar de leergang *Code Nederlands*' in: *Neerlandica Extra Muros*, 1995/2, blz. 42-46.